
Agnesa EREMIJA

ORADEA, NOVI SAD, BUDIMPEŠTA

*A*gnesa Eremija je rođena 26. januara 1919. u Oradei, Rumunija, u porodici Melanije, rođene Levinger, i Andora Valdmana. Majka je stradala u holokaustu kao i Agnesin prvi suprug dr Imre Gal.

Posle završetka rata radila je kao prevodilac u Izvozno-uvoznom odeljenju „Jugoslovenske knjige“, potom u Jugoslovenskoj delegaciji pri Savezničkoj kontrolnoj komisiji. U istom svojstvu radila je u Poslanstvu FNRJ u Budimpešti, a jedno vreme i u dopisništvu TANJUG-a. U januaru 1949. dolazi u Beograd i radi u Radio-Jugoslaviji i u Radio-Beogradu. Vanredno završava studije i kao profesor francuskog jezika biva zaposlena u srednjoškolskim ustanovama sve do svog penzionisanja 1979. godine.

Aktivan je član Jevrejske opštine Beograd, posebno Ženske sekcije. Ima muža Boška Eremiju.

U Oradei sam živela samo prvu polovinu godine, a potom u Novom Sadu, odakle mi je majka bila rodom i gde je otac službovao kao privatni činovnik, dok je majka bila domaćica. Kod kuće sam sa roditeljima govorila samo mađarski, sa babom po majci nemački i mađarski, a sa dedom ponekad i srpski. U porodici je poštovana jevrejska tradicija, iako nismo bili strogo religiozni. Petkom uveče u kući su paljene sveće i obeležavali smo praznike. Međutim, očeva porodica u Oradei je bila strogo ortodoksna.

Sećam se da je moja baka, koja je mnogo čitala i meni preporučivala šta da čitam, govorila da je cionizam veličanstvena ideja, a da je deda u sinagogi, na Jom Kipur, najveću svotu novaca uvek namenjivao Palestini.

Druga baka je podigla osmoro dece i živela u skromnim uslovima, ali je bila veliki optimist, izraziti tip prave skromne jevrejske domaćice. Nikada nije očajavala ni kukala, a deda je deci govorio da treba da ljube trag gde je njena noga kročila, toliko ju je poštovao.

Sredina u kojoj sam živela bila je mnogonacionalna i tolerantna i nikad nisam osetila diskriminaciju ili šovinizam prema sebi i drugim Jevrejima. Išla sam u jevrejsku osnovnu školu, a posle sam završila osmogodišnju Državnu žensku realnu gimnaziju. U Jevrejskoj opštini smo imali časove veronauke koje je osam godina držao nadržabin dr Henrik Kiš. To je bilo veoma korisno za moje opšte obrazovanje, a stekla sam i važne pojmove iz judaistike. O Majmonidu, Spinozi, Jehudi Haleviju i drugim značajnim jevrejskim misliocima i književnicima imali smo posebna predavanja. Po nadržabinovoj preporuci išla sam i na časove ivrita kod mlađeg rabina Mordehaja Silberera.

Sa četrnaest godina sam postala član Hašomer hacaira i tri godine bila aktivan član te organizacije. Zbog oćevog straha da bi mi se mogla dogoditi neka neugodnost i zbog njegovih konzervativnih nazora, pošto sam već bila poodrasla devojkica, napustila sam Hašomer hacair čija je osnovna ideja bila da nas pripremi za odlazak u Palestinu da bismo izgradili slobodnu i nezavisnu jevrejsku državu. Neki među nama su u tome uspeli: Cvi Loker, Avram Štark, Rahela i Mirjam Vajs, Šragaj Vajskopf, Vera Nađ (sada se zove Cipora Ben Mihael), Imre Levinger zvaní Bimbač (u Izraelu uzeo prezime Ben Mihael) i mnogi drugi.

Završila sam gimnaziju, ali otac iz istih razloga iz kojih sam morala da napustim Hašomer hacair nije hteo da se upišem na fakultet, pa sam završila stenodaktilografski tečaj. Svoju privatnu školu u Novom Sadu imala je tada Blanka Gins-Epštajn koja je docnije stradala u holokaustu. Ona je predavala na četiri jezika daktilografiju, stenografiju i korespondenciju i ja sam završila jednogodišnji kurs na četiri jezika. Dobila sam posao, ali ga nisam prihvatila zbog ponuđene veoma niske plate nego sam gimnazijalcima davala časove iz matematike i stranih jezika i plela džempere.

Kada je 1939. započeo rat u Evropi počeli smo osećati nesigurnost, ali za Jevreje u Novom Sadu nije još bilo tako opasno sve do strašne racije 1942. godine. Moja porodica je izbegla raciju zahvaljujući domarki naše kuće, koja nas je zaštitila tako što je izjavila da smo Mađari,

dobri i poštteni ljudi. Stanovali smo u Dunavskoj ulici. Mnogi naši prijatelji i rođaci su na žalost tada pobijeni. Roditelji su me iz straha da se to ne ponovi poslali u Budimpeštu kod očeve rodbine.

U Budimpešti sam se morala kriti jer je rodbina strahovala da bi policija mogla otkriti da sam se ranije družila sa osobama koje su kasnije pod okupacijom vršile sabotaže, kao Oto Blam, Lilika Bem, Sonja Marinković i drugi. Išla sam od jednih rođaka do drugih. Nisam smela reći da sam došla iz Novog Sada nego iz Oradeje. Kod nekih poznanika sam 1943. upoznala mog prvog muža, dra Imre Gala, Jevrejina, koji se upravo bio vratio sa prinudnog rada iz okoline Minska. Menjali smo stanove u okolini Budimpešte i snalazili se kako smo znali i umeli. Oboje smo se zaposlili u fabrici tekstila „Goldberger“ kao fizički radnici, iako je moj muž bio doktor prava. Fabrica je uskoro postala „ratni pogon“ za liferovanje tekstila vojsci, zbog čega je jedna vojna jedinica bila stacionirana u fabrici.

Kad su Salaši i njegovi „strelasti krstaši“ došli na vlast 1944. godine, internirani su svi jevrejski radnici. Prethodno je moj muž bio ponovo pozvan na prinudni rad, pa je u predgrađu Budimpešte radio do kraja oktobra 1944. Odatle su ga odveli prema austrijskoj granici, odakle mi je stigla karta sa datumom od 7. novembra te godine i posle više nikada nisam ništa čula o njemu. On je otišao u ubeđenju da ćemo imati dete i da će neko ostati za njim ako on i nastrada.

Žene Jevrejke su smeštene u fabriku. Pre podne smo morale raditi u kuhinji gde je spremna hrana za vojnu jedinicu, a posle podne smo osam sati stajale za mašinama. Za hranu smo morale same da se pobrinemo. Spavale smo u jednom ispražnjenom magacinu na senu kao stoka i bilo nam je zabranjeno da napuštamo krug fabrike sem uz posebnu dozvolu u izuzetnim slučajevima. Na rešojima smo kuvale ono što smo nabavljale u maloj prodavnici u fabričkom krugu. Dobijale smo veoma skromnu platu za ono što smo radile u fabrici, a za prepodnevni rad nismo dobijale ni platu ni hranu. Bio je to robovski rad: celo prepodne naporno smo radile u kuhinji uz vređanja i ponižavanja, pa smo zatim tako iscrpljene morale raditi sa veoma lošim sirovinama, stojeći osam sati. Vlakna su bila tako slaba da su se stalno kidala i ja sam, sve vreme stojeći, neprestano vezivala čvorove.

Pamtim da su ženama iz prigradskih naselja Budimpešte, za vreme zatočeništva u fabrici odvedeni u internaciju njihovi mili i dragi. Nemoгуće je izbrisati iz sećanja njihov očaj kada su saznale da su im deportovani deca i roditelji. Muževi su već bili negde daleko na prinudnom radu. Ovaj poslednji podatak objašnjava činjenicu da je u fabrikama bilo znatno više Jevrejki radnica nego muškaraca.

Bilo je u to vreme i retkih trenutaka opuštanja i predaha. Nede-
ljom, kada su to vremenske prilike dopuštale, posedale bismo na travu
i evocirale uspomene na nedavna srećna vremena. Priključila bi nam se
i ona nekolicina sredovečnih muškaraca Jevreja, takođe zatočenih u fa-
briци. Obhrvani brigama za svoje najdraže, uglavnom su nas ćutke slu-
šali. Izdvajao se jedan među njima čiji identitet nisam nikada saznala,
ali čija pesma mi i danas odzvanja u ušima. Kad bi utihnuo naš razgo-
vor začuo bi se njegov zvonki glas kojim je iz dubine duše, osećajno,
pevao pesme svog rodnog kraja.

To je trajalo otprilike
četiri meseca, a onda je Sala-
šijevim njilašima, kako iz-
gleda, dodijalo to „ugodno
letovanje“ Jevrejki po pogo-
nima ratne industrije. Smisli-
li su nove, još teže muke. U
drugoj polovini 1944. izdato
je naređenje da se sve žene
Jevrejke starosti od 16 do 45
godina moraju određenog
dana javiti na naznačenom
sabirnom mestu radi odlaska
na prinudni rad. Vodili su
nas pešice po hladnom, ki-
šovitom i vetrovitom vreme-
nu, po raskvašenom blatnja-
vom terenu sve do Feriheđa,
gde se danas nalazi budimpe-
štanski aerodrom. Tamo su
nas smestili u neku novopo-
dignutu zgradu na kojoj su

Agnesa, januara 1944. godine

otvori za vrata i prozore još zjapili bez drvenarije i stakala. O senu nije
bilo ni govora, pa smo spavale na golom betonu, tako da me je mučila
nedoumica da li da legnem na poneto ćebe, ili da se njime pokrijem. Ni-
je teško zamisliti kolike su bile promaja i hladnoća u to jesenje vreme,
kada smo se iznurene od celodnevnog kopanja rovova stropoštavale na
ledeni beton. To kopanje rovova u okolini Budimpešte trebalo je da to-
bože spreči „nadiranje neprijatelja“, a u suštini da nas ponizi i izmuči.
Pored kopanja rovova maltretirali su nas i na druge načine; na primer,
krajnje su nas ponižavali i ismejavali nepotrebnom naredbom da preska-
ćemo jarkove. Još prve noći došlo je do spontanog prekida moje rane

trudnoće. Sledećeg dana sam već morala da radim. Posledice osećam celog života pošto više nikad nisam mogla da zatrudnim.

Negde početkom novembra 1944, kad su Saveznici bili već sasvim blizu tako da se mogla čuti grmljavina teške artiljerije, došlo je naređenje da nas vode dalje u pravcu austrijske granice, tj. u pravcu nacističkih logora. Mnoge „kopačice rovova“ prešle su i tu drugu etapu puta da bi okončale život u gasnim komorama, neke su stradale usputno, a neke srećnije su se vratile iz tog pakla. Ja sam uspela pobeći koristeći vazдушnu uzbunu. Krila sam se u Budimpešti, gde sam nabavila lažna dokumenta. Neki prijatelji iz Novog Sada, koji su se takođe tamo krili, dali su mi prazan formular izvoda iz matične knjige rođenih. Uz njihove sugestije mogla sam da ispunim formular po svom nahodanju. Sebi sam dala ime Vereš Agneš, od oca Vereš Adraša i majke Marije, rođene Svoboda.

U prvo vreme sam se potucala od jednog do drugog rođaka čiji bračni drugovi nisu bili Jevreji. Kod njih sam u najboljem slučaju mogla povremeno da provedem samo jednu noć. Ako su imali davali su mi da jedem. Zaposlila sam se kao pomoćna radnica u utočištu Međunarodnog crvenog krsta za napuštenu decu koje su vodile evangelističke dijakonise. Uz ostale poslove prenosila sam hranu iz susednog dvorišta dok je trajalo bombardovanje i prala stepenice usred zime. U toj zgradi evangelističke gimnazije spavale smo na improvizovanim ležajevima u hladnoj prostoriji. Osećala sam se zaštićenijom nego ranije, ali sam radila teške fizičke poslove i bila izložena bombardovanju.

Poslednje dane i noći rata smo zajedno sa decom provele u podrumu te zgrade. Oslobodili su nas vojnici Crvene armije sredinom januara 1945; to su bile elitne jedinice koje su se ponašale veoma pristojno i humano. Zbog opasnosti smo morali da napustimo tu zgradu i svak je otišao kuda je mogao. Sa jednom ženom i njeno dvoje dece uputila sam se u predgrađe Peštsenteržebet, pod bombama. Iznad naših glava su leteli avioni iz kojih je pucano, a pored nas su štektales kaćuše iz kojih su izbijali mnogobrojni plamenovi. Svuda oko nas su pored leševa konja ležali mrtvi Mađari, Nemci, Rusi na debelom sloju crvene prašine od cigala – bilo je to na Trgu heroja. Sve dok su trajale ulične borbe bile smo u predgrađu. Posle sam otišla kod strica koji se vratio iz geta zajedno sa porodicom i mojim ocem.

Moji roditelji su imali različite sudbine. Usled pogoršane situacije u Novom Sadu, majka je uspela da nagovori oca da pobjegne u Budimpeštu kod svoje rodbine, misleći da će opet samo muškarce voditi na prinudni rad. Otac je dospao u budimpeštanski geto, preživio je rat, ali je stradao nesrećnim slučajem 1947. godine. Moja mama je u aprilu

1944. sa svojom celom porodicom odvedena u Aušvic i tamo su svi okončali živote. Majka mi je napisala poslednju kartu 26. aprila 1944. iz novosadske sinagoge i navela da ih odvođe u nepoznatom pravcu. Ovu njenu dopisnicu poklonila sam Jevrejskom istorijskom muzeju u Beogradu.

Otac se nikad nije vratio u Novi Sad – nije imao kuda ni kod koga. Još za vreme rata sam se nekoliko puta ilegalno sreła sa njim, a posle rata smo živelj zajedno u Budimpešti u jednom delu iznajmljenog stana.

Ni ja se nikad nisam vratila u Novi Sad da tamo živim jer više nije bilo nikog od rodbine, svi su stradali.

U Budimpešti sam dobila službu u jugoslovenskom diplomatskom predstavništvu kao prevodilac, a radila sam izvesno vreme u dopisništvu „Tanjuga“ u istom svojstvu. U januaru 1949. došla sam u Beograd, zaposlila se u Radio-Beogradu i pet godina radila kao lektor, prevodilac i spiker za mađarski jezik. U međuvremenu sam kao vanredni student završila studije francuskog i nemačkog jezika. Kao profesor sam od 1954. do penzionisanja 1979. radila u beogradskim srednjim školama. Ubrzo po dolasku u Beograd upoznala sam mog sadašnjeg supruga, publicistu Boška Eremiju. I on je preživleo sudbinu sličnu mojoj izgubivši celu porodicu u Jasenovcu.